

एवंकथं तदाह प्रकल्पेति अग्रसवधर्मा निर्गुणश्च पुरुष इति विपरीतं ॥ ९ ॥ विकाराणां महदादीनां द्रष्टारं नुदृश्यं एवं प्रधानक्षेत्रज्ञयोः साधर्म्यवैधर्म्यं उक्ता क्षेत्रज्ञेश्वरयोरपि साधर्म्यमाह अयासाविति अयासौ यतः पुरुषौ चिद्रूपौ अलिगौ लिंग्यते ज्ञाप्यते नेति गुणादिकं प्रति संबंधि लिंगतद्राहित्यादसंहतौ अत्यंतविविक्तौ ॥ १० ॥ नन्वलिंगयोर्जीवेशयोर्लिङ्गभेदप्रयुक्तो भेदः कुतः स्यादित्याशङ्क्यौ पाधिकस्तयोर्भेदो न स्वतन्त्र इत्याशयेनाह संयोगेति संयोगो दृग्दृश्यसंबंधः लक्षणज्ञापकं उत्पत्तिराभिर्भावहेतुश्च यस्य संयोगलक्षणोत्पत्तिः कर्तृत्वकर्तुर्बुद्धौ चित्यतिबिंबत्वं लक्षणमुक्तं ननु बुद्धिरेव चिच्छायापन्ना कर्त्री किंतु भेदेतरेण कर्त्रे त्याशङ्क्याह कर्मनिर्दत्तिरिति कर्मणां शास्त्रीयाणां लौकिकानां च निर्दत्तिर्निष्पत्तिर्यस्मात् अयमर्थः कर्ता शास्त्रार्थवत्त्वादिति न्यायेन विधिविधिशान्नाक्षिप्तः कश्चिन्नियो ज्यस्तावदस्ति सच न बुद्धिः तस्याः काष्ठलोष्ठसमत्वेनानियोज्यत्वात् नापि पुरुषः अकर्तृत्वात् अतः शास्त्रार्थवत्त्वायतदुभयसंयोगजः कर्ता विशयं प्रधानेश्वरव्यतिरिक्तलक्षणोभ्युपेय इति सः कर्ता यद्यथा यथा करणैरिन्द्रियादिभिः साधनैर्विचेष्यते कर्मकुरुते तथा तत्तद्योनिप्रदेन कर्मणा सहितो मृसते अतः समानेपि दृग्दृश्यसंयोगे दृश्योपाधिस्वरूपभेदात् कर्तुर्भेद इत्यर्थः एवं च कर्ता व्यवहारतस्तृतीयोपि परमार्थतो दृक्कोटिरेव न दृश्यकोटिरिति दृष्टान्तमुखे

प्रकृत्यासर्गधर्मिण्यातया त्रिगुणधर्मया ॥ विपरीतमतो विद्यात्क्षेत्रज्ञस्य स्वलक्षणं ॥ ९ ॥ प्रकृतेश्च विकाराणां द्रष्टारमगुणान्वितं ॥ अग्रात्सौ पुरुषावेतावलिंगत्वा दसंहतौ ॥ १० ॥ संयोगलक्षणोत्पत्तिः कर्मणा गृह्यते यथा ॥ करणैः कर्मनिर्दत्तिः कर्ता यद्यद्विचेष्यते ॥ कीर्त्यते शब्दसंज्ञाभिः कोहमेषोप्यसाविति ॥ ११ ॥ उष्णीषवान्यथा वस्त्रैस्त्रिभिर्भवतिसंवृतः ॥ संवृतो यंतथा देही सत्वरजसतामसैः ॥ १२ ॥ तस्माच्चतुष्टयं वेद्यमैतैर्हेतुभिरावृतं ॥ यथा संज्ञोत्पद्यं सम्यगंतकालेन मुह्यति ॥ १३ ॥ श्रियं दिव्यामभिप्रेप्सुर्वर्ष्मवान्मनसा शुचिः ॥ शरीरेनियमैरुग्रैश्चरेन्नृष्कल्मषंतपः ॥ १४ ॥

नाहार्धेन कीर्त्यत इति यथा स्वस्य कौंतेयत्वमजानानः कर्णः कः कौंतेय इति पृच्छति स एव सूत्रेण प्रबोधि तोऽहं कौंतेय इति वक्ति एव मद्भः किं ब्रह्मेति पृच्छति ब्रह्मेति जानाति एवमेकस्मिन् पिबस्तु न्युपाधिभेदाज्ज्ञानज्ञानकृतभेदाद्विभिन्नौ शब्दप्रत्ययौ भवतः संज्ञाप्रत्ययः एवं दृश्येप्येषोसाविति सामीप्या सामीप्यकृतौ शब्दप्रत्ययावेकत्रापि भिन्नौ भवत एव जीवेशाविति ॥ ११ ॥ ननु विनिगमकाभावाद्दृश्यकोटिरेव कर्ता कथं नेत्याशङ्क्याह उष्णीषवानिति वस्त्रैः वस्त्रवदाच्छादकैस्त्रिभिः स्थूलसूक्ष्मकारणदैहैः यथा उष्णीषी उष्णीषादन्य एव देही गुणेभ्यो न्य इत्यर्थः न हि प्रतिबिंबमुखदं पणो दृश्यमानमपि दर्पणकोटिगतं तथा जीवोपीति भावः ॥ १२ ॥ चतुष्टयं द्वे प्रधानयोः साधर्म्यवैधर्म्ये द्वे जीवेश्वरयोश्च साधर्म्यवैधर्म्ये इति एतैः पूर्वोक्तैः अनाद्यंतत्वेन चिज्जत्वेन असंहतत्वेन कर्तृत्वेन चेति चतुर्भिर्हेतुभिः आवृतमपि मया सम्यग्व्याख्यातमित्यर्थः यथा संज्ञाः उक्तविधं ज्ञानमनतिक्रान्तः अंतकाले सिद्धांत समये ॥ १३ ॥ एतच्चतुष्टयं ज्ञात्वा यत्कर्तव्यं तदाह श्रियमिति दिव्यां दिविहा दार्काशे ब्रह्मणि भवां वर्ष्मवा न्देहवान् शरीरैः शरीरनिर्वर्त्यैः नियमैः शौचसंतोषतपः स्वाध्याये श्वरप्रणिधानाद्यैः निष्कल्मषं निष्कामं तपः योगं ॥ १४ ॥